

Kodolányi János nemzetképe és helye a népi mozgalomban

Rövid írásomban Kodolányi János munkásságának egy kevésbé fókuszba állított szeletét, nemzetéről és magyarságról vallott nézeteit vizsgálom, amelyek rendkívüli aktualitással bírnak ma is. A magyar irodalomtudomány nagy tévedésének és adósságának tartom, hogy Kodolányi életműve a mai napig sem része a hivatalos kánon(ok)nak, noha regényei – például a tatárjárás kori trilógiája¹ vagy önéletrajzi írása, a *Süllyedő világ*² – a 20. századi magyar irodalom csúcsteljesítményei közé sorolhatók. Nemzetről és magyarságról vallott nézeteinek esszenciáját nyújtó publicisztikai írásait pedig rendkívüli jelentőségük okán a közoktatásban kellene tanítani és megismertetni fiataljainkkal.

Írásomban a következő kérdésekre próbálok feleletet adni: Hogyan ragadható meg a népi mozgalom eszmeisége, mi az a kohéziós erő, amely alapján egyáltalán van értelme népi mozgalomról beszélni? Kik voltak e mozgalom meghatározó alakjai, és hogyan illeszthető be képviselőinek sorába Kodolányi? Mik Kodolányi nemzetkonceptiójának legfontosabb alkotóelemei releváns publicisztikai írásai alapján? A kérdések megválaszolásához a szakirodalom feldolgozásán túl forrásszövegekként Kodolányi főként az 1930-as, 1940-es években megjelent, kifejezetten publicisztikai írásait fogom kritikai összehasonlító elemzésem tárgyává tenni. Mondanivalóm alátámasztásául kulcsszöveggként Kodolányi 1941-ben megjelent *Kelet népe*³ című írását fogom használni.

Elsőként magáról a népi mozgalomról érdemes néhány gondolatot lejegyezni.⁴ Az 1920-as évek végén, 1930-as évek elején kibontakozó népi mozgalom a 20. századi magyar történelem egyik meghatározó, arculatformáló erejévé vált, amelynek hullámai napjainkig is elérnek. Elsősorban olyan fiatal értelmiségiek alkották, akik szakítottak a bethleni konszolidáció Magyarországaival, szembefordultak a világi és egyházi nagybirtokrendszerrel, valamint a nagytőke uralmával. Általánosságban elmondható, hogy a mozgalom alapvetően elkülönült a korban ismét megerősödő szélsőjobb oldali irányzatoktól, csakúgy, mint a hagyományos baloldaltól. A mozgalom egyik programadó alakja, Féja Géza friss erővel bíró szabadcsapatnak látta a népieket. Gulyás Pál szerint a mozgalom az ifjú magyarság új orientációját jelentette. Illyés Gyula ezzel szemben a folytonosságot és a tradíciót hangsúlyozta, ugyanis nézete szerint a népi mozgalom folytatta azt a Zrínyitől és Berzsenyitől Ady Endréig húzódó irodalmi hagyományt, amely a magyarság sorskérdéseit állította fókuszba. A mozgalom egészén végighúzódtott egyfajta ketősség: egyrészt elhatárolódás a hivatalos liberális konzervatív ideológiától, másrészt legalább ugyanilyen elhatárolódás a polgári radikálisoktól, szociáldemokratáktól és az urbánusoktól.

Ahogy Féja Géza fogalmaz programadó cikkében: „*Nem teszünk mást: csak vállaljuk azokat a természetes kötelelességeket, melyeket semmiféle fiatal csoportosulás sem mert vagy akart*

¹ Kodolányi János: *Julianus barát*. Athenaeum, Budapest, 1938; Kodolányi János: *A vas fia I–II*. Athenaeum, Budapest, 1936; Kodolányi János: *Boldog Margit*. Athenaeum, Budapest, 1937

² Kodolányi János: *Süllyedő világ I–II*. Athenaeum, Budapest, 1940

³ Kodolányi János: *Kelet népe*. Sorsunk 1941/3. 163–178.

⁴ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 389–461.

eddig a maguk egészében vállalni, csak bátran nekivágunk a magyar tennivalók erdejének. [...] Egyetemes magyar célokat tűztünk ki [...]”⁵ A Féja szavaiból áradó optimizmus, ifjonti lelkesedés alapvetően határozta meg az egész mozgalom szellemiségét. Értelmiségi fiatalok egy jelentékeny csoportjában fogalmazódott meg egy új Magyarország létrehozásának igénye és a szakítás vágya a Trianonban végleg elveszett régi magyar identitással. Bár vágyaik és elképzeléseik illuzórikus volta lehetetlenné tette céljaik elérését, törekvéseik mégsem mondhatók hiábavalóknak. Kivívták ugyanis, hogy egy addig figyelemre alig méltatott, embertelen körülmények között élő, sokszor nemzet alatti létre kényszerített társadalmi csoport, nevezetesen a magyar parasztság milliós tábora végre felkerüljön a nemzeti politika térképére.

Egy új nemzedék lépett tehát a magyar szellemi élet színpadára, akik mozgalmukra szabadságharcként tekintettek – mint a ’48-as márciusi ifjak –, amelyet nekik kellett megvívniuk. Kik voltak ennek az új nemzedéknek a legjelesebb képviselői? A teljesség igénye nélkül: Bibó István, Darvas József, Erdei Ferenc, Erdélyi József, Féja Géza, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Juhász Géza, Kodolányi János, Kovács Imre, Nagy Imre, Sértő Kálmán, Sinka István, Szabó Pál, Szabó Zoltán, Tamási Áron és nem utolsósorban Veres Péter.

A népi mozgalom lényegét egyáltalán nem lehet politikai irányvonalak mentén megragadni. Nem véletlen, hogy az urbánusok egyik fő ideológusának, Ignotus Pálnak sem sikerült megértenie annak valódi lényegét. Nem értette, hogy egy mozgalmon belül hogy férnek meg azok, akik a szélsőjobb politikai irányvonalához álltak közel, mint Erdélyi, Sértő és Matolcsy, illetve olyanok, akik egyértelműen a szélsőbal politikai irányvonalát érezték magukénak, mint Darvas vagy Erdei. Veres Péterhez a szociáldemokrata irány állt közel, Szabó Pálhoz a kiscgazda vonulat. Kodolányi János és Féja Géza pedig a fajvédelem programjától balra tartó Bajcsy-Zsilinszkyhez húzott. A népi mozgalom nemzedéki lázadásként indult, és ez a nemzedéki szolidaritás erősebbnek bizonyult az ideológiai ellentéteknél. Sinka Istvántól

idézek, akinek nézetem szerint leginkább sikerült megfognia e szolidaritás mibenlétét: „Veszekedtem én Veres Péterrel, Kodolányival, Németh Lászlóval, Illyés Gyulával – szinte valamennyi népi íróval is. [...] Veszekedtem ugyan velük, de mások nem bánthatták előttem őket. Összevesznek néha az oroszok is, de azért az mind oroszán.”⁶

Általánosságban elmondható, hogy a népi mozgalom képviselői közül többé-kevésbé kiérlelt és átgondolt, átfogó nemzetkonceptióval csupán Veres Péter, Szabó Zoltán és Németh László rendelkezett, még ha ezek a teóriák nagymértékben különböztek is egymástól. Ennek ellenére a nemzeti problematika a többi népi író életművében is tematizálódott valamilyen formában.

Kodolányi regényeiben közvetett módon ugyanazok a nemzetről vallott gondolatok érhetőek tetten, amelyek publicisztikai írásaiban expressis verbis megjelennek. Bár Kodolányi élesen tiltakozott az ellen, hogy rá mint publicistára tekintsenek – mindig is írónak tartotta magát –, mégis úgy gondolom, hogy nem mehetünk el szó nélkül az *Esti beszélgetés*⁷ című kötetben összegyűjtött publicisztikai írások mellett. Ezen írások közül is kiemelendő a *Kelet népe* című cikk 1941 januárjából. Ebben Kodolányi amellett érvel, hogy Janus-arcú nép a magyar: van egy nyugati és egy keleti ábrázata, de a magyarság lelke alapvetően „euráziai” és örök. Megkülönbözteti az igazi magyar irodalmat és politikát az asszimiláció irodalmától, és megfogalmazása szerint az előbbieken „a keleti alkatú lelkek uralkodtak és uralkodnak ma is”. Ez az originális keleti lélek legtisztább formájában a parasztságban található meg, elsősorban a gondolkodásban és a népzeneben. Kodolányi ezt a keleti lelkületet önmagában is felfedezte. Kodolányi beállításában a magyarság célja, hivatása és küldetése nem a nyugati világ által hangoztatott szövegekben rejlik. A magyarságnak nem a keresztény kultúra védelme a küldetése, annak ellenére sem, hogy a történelem zivataros századai során számos alkalommal kényszerültünk e szerepet magunkra vállalni. Még kevésbé küldetése a nyugati kultúra dicsőítése, másolása, szolgálai átültetése. A ma-

⁵ Féja Géza: *Mit akarnak a Márciusi Fiatalok?* Előörs, 1932. március 20. 3.

⁶ Csák Gyula: *Az Élet és Irodalom látogatóban Sinka Istvánnál.* Élet és Irodalom, 1967. október 7. 12.

⁷ Kodolányi János: *Esti beszélgetés.* Püski, Budapest, 1998

gyarságnak egyetlen küldetése van: a megmaradás bármilyen áron. Amennyiben a megmaradásnak az az ára, hogy a Nyugat által ránk kiszabott szerepeket vagyunk kénytelenek magunkra venni, úgy ezt kell tennünk. Azonban ha a megmaradásunk zálogát a nyugati kultúrával való szembe fordulás jelenti, a cél érdekében gondolkodás nélkül meg kell tennünk azt. Nemzetünk számára az egyetlen igazi feladat a fent említett magyar lelkiségnek megfelelő társadalmi szerkezetet, nevelést és kultúrát létrehozni.

Balatonszárszón 1943-ban tartott előadásában mindezt azzal egészítette ki, hogy erre a tudatos kultúrateremtésre elsősorban azért van szükség, mert számos más néptől eltérően a magyar nem burjánzó, vegetatív nép. A magyarságnak nap mint nap szembe kell néznie a fenyegető nemzethalállal.

Kodolányi szerint a kis népek megmaradásának legalapvetőbb feltétele történelmi múltjuk és fajtájuk jellegének ismerete. Éppen ezért a magyarságnak is ezek feltárására és megismerésére kell törekednie, és tekintetét örök tulajdonságai felé kell fordítania.

Fel kell ismernünk, hogy a hagyományos történelmi szerepet: a nyugati keresztény kultúra úgynevezett megvédelmezését, a nyugati világ saját, önös érdekei folytán tűzte ki számunkra, miközben valójában cserben hagyott bennünket valamennyi sorsdöntő történelmi szituációban. Magunkra hagyott a tatárjárás idején, a török hódítás időszakában, szabadságharcaink során csakúgy, mint a 20. század egymást követő nemzeti tragédiáiban.

Kodolányi kijózanító interpretációja szerint az úgynevezett nyugati kultúra sohasem volt egységes, mint ahogyan sohasem volt ténylegesen keresztény. Bár időről időre hol jobban, hol kevésbé törekedett arra, hogy kereszténnyé legyen, csupán megközelítenie sikerült imitt-amott a keresztény eszményeket. A Nyugat évszázadról évszázadra más kultúrképet mutatott, de valóban egységessé csupán a kapitalizmusban vált, amely kíméletlenül leszámolt az összes ősi, szilárd és harmonikus kultúrával ott, ahol sikerült a lábát megvetnie. Fel kell tennünk magunknak a kérdést: vajon tényleg ennek a sem nem kereszt-

tény, sem nem magasabb rendű Nyugatnak a védelme lenne a magyarság küldetése?

Őseink a nagy eurázsiai sztyeppkultúra képviselőiként érkeztek a Kárpát-medencébe. Lehetséges-e – teszi fel a kérdést Kodolányi –, hogy egy nép, mint a gúnyját, levesse több évezreden át szervesen kialakult lelkiségét? A kereszt-víz kereszténnyé teszi a pogányt, de meg tudja változtatni a lelki alkatot is? Kodolányi válasza a kérdésre egyértelműen nemleges. A magyarságot meghatározó „eurázsiai lélek” nyugati kereszténnyé lett ugyan, de a maga „eurázsiai” módján lett azzá. Az „eurázsiai lélek” mélyen beleivódott a társadalom alsóbb rétegeibe, és időről időre fellázadt a rátelepült idegen kultúrhatások ellen. Kodály és Bartók munkássága egyértelműen bizonyítja, hogy ez a lelkiség leginkább a népzeneben érhető tetten, és maradt meg változatlan formában. Kodály például a *Magyarság a zenében*⁸ című írásában konkrétan kimutatja a magyar népzenenek a honfoglalás korával való kapcsolatait. A Heves megyei parasztasszony siratóéneke azonos az osztjakkéval és a *Fehér László balladájának* dallama a burját-mongoléval. De Kodolányi arra is rámutat, hogy nemcsak a zene nyelve, hanem szavaink is kifejezői az „eurázsiai léleknek”. Nyelvünk az ómagyar kortól egyetlen szerves egész. A *Halotti beszéd* nyelve mai nyelv. Ez a tény ékes bizonyítéka annak, hogy évezredek távolában gyökerező lelki sajátosságaink nem változnak meg varázsütésre, és nincsenek oly mértékben kiszolgáltatva a történelem szeszélyeinek, mint ahogy azt számosan vélik.

Ady Endrét némelyek a kor haláltánca kifejezőjének vagy „viharmadárnak” szokták titulálni. Pedig Ady hangja nem volt más, mint átkozódó, vádló és esdeklő hangja az „eurázsiai léleknek”. Az a magyar lélek kiáltott költészetében, mely Vereckénél jött, és nem Dévénynél. Ady pontosan látta, hogy pusztulunk és pusztulni fogunk, és a Nyugat ellen Nyugatra ment orvosságért. Legnagyobb versében, az *Őskajánban* azonban csontig hatolóan idézi meg Keletet. Ellenlábasa Babits Mihály, mint igazi európeér nem vergődött Kelet és Nyugat között. Egyértelműen választott. Adynak fáj a Kelet, Babits elhárította magától, miközben nem vette észre, hogy az az Európa,

⁸ Kodály Zoltán: *Magyarság a zenében*. In: Szekfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1939. 379–418.

amelynek ormáról letekinteni vélt, már akkor régés-régen nem létezett.

E sorok írójának meggyőződése szerint nem lehet mindkét szellemiséget egyszerre választani. Tertium non datur. Egyértelműen állást kell foglaljunk valamelyik mellett. Nincs kiskapu, nincs harmadik út, és választásunk konzekvenciái mindegyik esetben súlyosak és maradandók lesznek.

Végezetül Kodolányi szavait idézem a *Kelet népéből*: „Az euráziai lélek azonban nem megy

⁹ Kodolányi János: *Kelet népe*. Sorsunk, 1941/3. 178.

száműzetésbe ma sem. Készen érkezett erre a földre, készen várja sorsdöntő óráit. Az euráziai lélek, amelyet Németh László mélymagyarságnak nevez, olyan, mint a mesebeli legkisebb, legszegényebb fiú: erdő elrejtji, csalit befogadja, folyó felveszi, madár táplálja, hegy megnyílik előtte, madarak szárnyukra veszik, tűz kettéválk előtte. Ne féltsük őt! Fogjuk kézen, ha találkozunk vele. Nézzünk magunkba: a szívünkben lakik.”⁹

Kaposvár, 2021. április 13.

Hivatkozott irodalom

Csák Gyula: *Az Élet és Irodalom látogatóban Sinka Istvánnál*. Élet és Irodalom, 1967. október 7. 12.

Féja Géza: *Mit akarnak a Márciusi Fiatalok?* Előörs, 1932. március 20. 3.

Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 389–461.

Kodály Zoltán: *Magyarság a zenében*. In: Székfű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1939. 379–418.

Kodolányi János: *A vas fiai I–II*. Athenaeum, Budapest, 1936

Kodolányi János: *Boldog Margit*. Athenaeum, Budapest, 1937

Kodolányi János: *Esti beszélgetés*. Püski, Budapest, 1998

Kodolányi János: *Julianus barát*. Athenaeum, Budapest, 1938

Kodolányi János: *Kelet népe*. Sorsunk 1941/3. 163–178.

Kodolányi János: *Süllyedő világ I–II*. Athenaeum, Budapest, 1940

Attila

Árpád vezér